

2. Hafta: Kıbrıs Meselesinde İkinci Aşama

1965'te bütçesi onaylanmayarak düşürülünceye dek İnönü'nün azınlık hükümetinin dış politikada karşılaştığı başlıca sorun Kıbrıs Meselesi olmuştur. Anımsanacağı üzere 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde resmi olarak İngiliz kolonisi olarak tanınmış olan Kıbrıs'ta bir süreden beri devam etmekte olan bağımsızlıkçı ayrılıkçı talepleri görüşmek üzere 1955 yılında gerçekleştirilen Londra Konferansı'nda Türkiye, adanın İngiliz egemenliğinden çıkması sonrası Yunanistan ile birleşme yoluna gitmesi ihtimalinden duyduğu huzursuzluğu ve adada yaşayan Türk nüfusun geleceği hakkındaki endişelerini dile getirmişti. 1959 yılına gelindiğinde ise İngiltere, Yunanistan ve Türkiye garantörlüğünde imzalanan Londra Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve Kıbrıs Türkleri'nin bu yeni ulus devlet içerisindeki nüfus bazında temsil ve devletin eşit bileşeni olma statüsü garanti altına alınmıştı. Bu haliyle 1960 yılında Rum bir cumhurbaşkanı –Başpiskopos Makarios- ve Türk bir cumhurbaşkanı yardımcısı -Fazıl Küçük- öngörülerek Kıbrıs Cumhuriyeti, Rumlar ile Türklerden müteşekkil iki ayrı halkın yaşadığı bağımsız bir ulus devlet olarak kurulmuştur. Kıbrıs sorununun birinci aşaması böylece sona ermiş bulunuyordu.

1964 yılına gelinirken, Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı pozisyonunda bulunan Makarios, birtakım anayasa değişikliklerini gündemine almıştır: iktidarın paylaşımına ilişkin, adada yaşayan Türk azınlığın haklarının kısıtlanması yönünde olan, Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının veto yetkisinin sınırlandırılması, hatta kaldırılması; Meclis'te Türklerin ve Rumların ayrı ayrı çoğunluklar sağlanarak oy kullanması ilkesinin terk edilmesi ve onun yerine basit çoğunlukla karar alınabilmesi gibi Türk azınlığın yasa yapma ve yürütme süreçleri üzerindeki güç ve yetkilerini ortadan kaldırmaya yönelik 13 maddeyi içeren değişiklik talepleri adada yaşayan Türkler ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1963 yılının sonlarında adada Türk azınlığa yönelik şiddet eylemleri başlamış; Kanlı Noel olarak bilinen 1963 yılının 21 Aralık'ında Türk azınlığı hedef alarak gerçekleştirilen toplu kıyımlara karşı İnönü hükümeti sert tepki göstermiş; TSK, Hava Kuvvetleri ile Kıbrıs üzerinde uçuşlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Başbakan İnönü derhal ateşkes olmaz ve Makarios geri adım atmazsa Türkiye'nin garantör devlet statüsü ile adaya tek taraflı müdahale edeceği uyarısında bulunmuştur.

Bu olaylar gerçekleşmekteyken, John F. Kennedy suikastının ardından Amerika Birleşik Devletleri başkanı olan Lyndon B. Johnson'un, Türk siyasal hayatında "Johnson Mektubu" olarak ünlenecek olan ve başbakan İnönü'ye hitaben yazılmış mektubu Türkiye'ye ulaştırmıştır.

Bu mektup, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni işgal tehdidini önlemek üzere, son derece sert ve diplomatik teamüllerin oldukça dışında bir üslupla, adeta bir ultiatom niteliğinde yazılmıştır. İçeriğinde ise olası bir işgalin Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşa yol açacağı ve bu savaşın patlak vermesi halinde Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'yi işgal etmesinin muhtemel olduğu; böyle bir durumda Amerika Birleşik Devletleri'nin bu duruma engel olamayacağı; NATO üyesi iki ülkenin NATO'nun genel güvenliğini tehdit edecek şekilde birbiri arasında bir savaş içine girmesinin NATO'nun temel savunma hattına korkunç bir darbe vuracağı, İttifak'ın güneydoğu kanadını da çökerteceği vurgulanmaktaydı. Dahası, böyle bir durumda, Türkiye'nin NATO üyesi olması vesilesiyle edindiği silahları kullanmasına izin verilmeyeceği de ifade edilmişti.

Dönemin Soğuk Savaş dönemi olduğu, ülkelerin dış politika manevralarını mensubu oldukları blok içinde belirleyebildikleri hatırlanacak olursa, Türkiye'nin mevcut Soğuk Savaş koşulları dâhilinde, mensubu olduğu kamp içindeki konumunu sarsacak bir hareket kabiliyetinin söz konusu olmadığı; ulusal çıkarın iki kutuplu dünya düzeninde bloğa önderlik eden egemen güçlerin çıkarları tarafından baskılandığı; bu haliyle özerk hareket etmenin neredeyse hiç mümkün olamadığı koşullar altında, büyük bir koruma kalkanından faydalanmak adına daha küçük ölçekli, yerel veya bölgesel çıkarlardan taviz vermek zorunda kalılabileceği ve Türkiye'nin bu haliyle son derece asimetrik bir ilişkiye tabi olduğu görülmüştür.

Türkiye, coğrafi konumunun kendisine sağladığı stratejik önemin de 1960'lara gelindiğinde giderek azalmakta olduğunu deneyimleyecektir. Birleşik Devletler'in bir toprak üzerindeki üsse, bilhassa temel belirleyicinin nükleer olduğu bir dünya düzeninde, eskiden olduğu kadar hayati önem atfetmediğini, bunun da Türkiye'nin kendisini pazarlık gücü yüksek ve vazgeçilmez bir aktör olarak konumlandırabileceği bir matematiği tekrar gözden geçirmesi gerektiğini göstermesi açısından Johnson mektubu önemli bir muhakeme imkânı yaratmıştır. Ancak bunu önceleyen Küba Füze Krizi de benzer bir zemin yaratmış durumdaydı.

1962 yılında yaşanan Küba Füze Krizi de Türkiye'nin gücünü ölçme fırsatı bulduğu olaylardan birisidir. Küba'da, Birleşik Devletler'in desteklediği Batista rejimine karşı, Sovyetler Birliği'nin desteklediği Fidel Castro'nun iktidarda olması, dolayısıyla Birleşik Devletler'in kendi art alanı olarak gördüğü Latin Amerika coğrafyasında kendisi ile mücadeleye girişen bir devletin varlığı tahammülünü zorluyordu. Dahası, Sovyetler Birliği'nin Küba'ya uzun menzilli nükleer füzeler yerleştirme kararı bir krize yol açmıştı. Yerleştirilen füzelerin aktif hale getirilebilmesi için

gerekli olan mekanizmaların Küba'ya ulaşmasına engel olmak üzere adaya ambargo uygulayan ABD'ye karşı SSCB, Türkiye'ye yerleştirilmiş olan Jüpiter füzelerini kaldırması karşılığında Küba'ya yerleştirdiği füzeleri sökmeyi teklif edecek; kriz her iki ülkenin de karşılıklı konuşlandığı füzeleri kaldırmasıyla çözülecektir. Ancak bu kriz, Kıbrıs Krizi ile birlikte ele alındığında Türkiye'nin dış politikada yeni bir döneme girmesine vesile olacak, ulusal çıkarlarının NATO veya mensubu olduğu blokun çıkarları gerekçe gösterilerek bertaraf edilebileceğini fark etmesine olanak sağlayacaktır. Takip eden süreçte, ülke içinde bilhassa Amerikan karşıtı gösteri ve eylemler meydana gelecektir. Buna rağmen Kıbrıs meselesi tam olarak yatışmış olmamakla birlikte, acil bir NATO müdahalesini gerektirecek gerginliğin görece dinmiş olması, uluslararası toplum nezdinde sorunun birkaç yıl ötelenmesini sağlamıştır.

Bu ders kapsamında ele alınan ve yukarıda özetlenen meselelere ilişkin okunması önerilen kaynaklar şunlardır:

Erik-Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.400-402.
Yusuf Tekin - Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Orion Yayınları, İstanbul, 2011, s. 171-173.
Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2009, s. 593-614.